

А.Б. Супіталёў
(Бялынічы, Беларусь)

ЗААЗЕРСКІ КОМПЛЕКС: НА ШЛЯХУ ДА ДЭМІФАЛАГІЗАЦЫІ

Месца ў лесе каля вёскі Заазер'е Бялыніцкага раёна, дзе знаходзяцца вялізны каменны крыж і валуны, добра вядома колу людзей, якія цікавяцца сакральнай геаграфіяй. Гэтаму комплексу прысвечаны публікацыі ў прэсе і сюжэты ў тэлепраграмах. Іх агульны матыў

зводзіцца да містыфікацыі і міфатворчасці. У першаю чаргу гэта звязана з атаясамленнем месца з капішчам багіні Мажаны. Даследаванне аўтара накіравана на абвяржэнне гэтага міфу.

Вялізнаму каменнаму крыжы і валунам, якія знаходзяцца ў лесе непдалёку ад вёскі Заазер’е Бялыніцкага раёна, прысвечаны шэраг публікацый у мясцовай, абласной і рэспубліканскай прэсе. Сюжэты пра гэта месца паказалі айчынным тэлеканалы. Іх агульны лейтматыў зводзіцца да містыфікацыі і міфатворчасці.

Вядомасць да гэтага аб’екта прыйшла пасля выхаду ў свет кнігі М. Карпечанкі “Уздоўж стромы: Таямніцы”, у якой аўтар значную ўвагу надаў крыжы і камяням у лесе каля Заазер’я. У ёй жа ўпершыню паўстала пытанне пра сувязь комплексу з багіняй Мажанай [3, с. 24].

У 2012 годзе ў часопісе “Малодосць” выйшаў артыкул “Заазерскі “Стоўнхэндж”. У ім прыводзяцца меркаванні экспертаў адносна прызначэння гэтага комплексу: паганскае капішча (Ігар Шаруха, дацэнт кафедры геаграфіі і аховы прыроды МДУ імя А. Куляшова), грунтовы могільнік эпохі сярэднявечча (Ігар Марзалюк, доктар гістарычных навук, МДУ імя А. Куляшова) і версія аб магчымасці абодвух прызначэнняў (Людміла Дучыц, археолаг) [2, с. 102–103].

Пры гэтым у артыкуле прыводзяцца доказы ў пацверджанне як адной, так і іншай версій. Так, на карысць старых могілак сведчыць тое, што побач з вялікім каменным крыжам раскіданы некалькі недапрацаваных каменных крыжоў, на асобных камянях высечаны чатырох-, васьмі- і двенаццаціканцовыя крыжы [2, с. 101]. Аднак найбольшая частка тэксту прысвечана багіні Мажане-Маране. Напрыклад, менавіта яе сімваліцы прыпісваецца двенаццаціканцовы крыж, “выбіты на двух валунах на Заазерскім комплексе” (пры гэтым іх выявы ў рабоце адеутнічаюць) [2, с. 104].

Акрамя таго, у артыкуле з’яўляецца новы матыў. Вялізнаму крыжы ў лесе каля Заазер’я прыпісваецца нібыта гаючая ўласцівасць: калі прыхінуцца да яго паўсферы і закрыць вочы, адчуваецца агульнасць з ім і складаецца ўражанне, што крыж адцягвае ад чалавека адмоўную энергію і перадае яе на сасну, якая расце побач [2, с. 101].

Апагеям містыфікацыі аб’екта стаў артыкул даследчыкаў беларускай традыцыйнай культуры Аксаны Катовіч і Янкі Крука, які выйшаў у газеце “Звязда” ў снежні 2015 года. У ім, акрамя аргументацыі ў падтрымку папулярнай версіі аб старажытным паганскім капішчы, аўтары падрабязна апісалі абрадавыя дзеянні, якія насельнікі краю нібыта выконвалі на ім. Згодна з іх “рэканструкцыяй”, вялікі крыж з’яўляецца “уваходным крыжом у комплексе”, прастора якога ўяўляла сабой тры калыцы, выкладзеныя камянямі. Гэта паказвала на тое, што ў сакральным абрадзе прымалі ўдзел жанчыны трох узроставых груп або пакаленняў.

На гэтым “складаным сакральным комплексе” аўтарамі быў знойдзены вялікі плоскі камень парадзіх, на якім, магчыма, у цёплую пару года маглі прымацца роды, камень-латок для катання на Вялікдзень фарбаваных яек і камень для ахвярапрынашэнняў. Але фотаздымкі ўсіх аб’ектаў у артыкуле таксама адеутнічаюць.

Сцверджанне пра гаючыя ўласцівасці крыжа развіваецца яшчэ далей і іх пералік узрастае: крыж “адцягваў” хваробы, дапамагаў пазбавіцца ад эпілепсіі і родавых праклёнаў, “правіў” маладую жанчыну, каб яна змагла нарадзіць дзіця.

Пры гэтым, улічваючы, што артыкул надрукаваны ў перыядычным выданні, адсутнічаюць спасылкі ці ўказанні, якія маглі б праліць святло на тое, на падставе чаго была створана падобная “рэканструкцыя”.

Відавочна, што ўзнікненню версіі пра сувязь валуноў Заазерскага комплексу з капішчам багіні Мажаны спрыяла сугучнасць яе імя з навакольнымі назвамі рака Можа і вёска Мажаны, якія знаходзяцца ад аб’екта на адлегласці 7 і 10 км, адпаведна. Напрыклад, мінскія даследчыкі ў сваім артыкуле ў газеце “Звязда” адзначаюць, што “мясцовыя тапонімы даюць падставы беспамылкова сцвярджаць: гэты сакральна-магічны комплекс быў прысвечаны славянскай багіні Маране... Літаральна побач знаходзяцца вёска Мажаны, рака Мажана і ўрочышча Мажаны, дзе месціцца сам комплекс” [4, с. 5]. Аднак, насамрэч мясцовая тапанімія абвяргае гэтыя высновы.

Найбольшую сэнсавую нагрузку сярод згаданых тапонімаў мае назва ракі Можа. Роднасныя гідронімы сустракаюцца ў іншых месцах у Верхнім Падняпроўі: Мажа (басейн Прыпяці), Мажанка і Мажайка (прытокі Бярэзіны), Мжа (прыток Паўночнага Данца). Даследчыкі звычайна тлумачаць іх паходжанне ад балцкага слова *mazja са значэннем “малы, невялікі” [7, с. 274–275].

З іншага боку, гідронім можна параўнаць з такімі словамі, як рускае *мгла*, *мга* – “тусты, сыры туман, імжа” [5, с. 366], беларускае *імжа* – “дробны дождж”, “туман”, літоўскае *migla* – “туман” [9, с. 383–384], армянскае *meg*– “туман” [8, с. 587], славенскае *mzi* – “цекчы” [8, с. 617]. Яны ўзыходзяць да індаеўрапейскай асновы **meigh-* са значэннем “туман”, “дождж”, “станавіцца цёмным” [9, с. 383].

У сваю чаргу багіня Марана звязана з увасабленнем смерці і яе імя ўтварылася на аснове кораня *мер-/мор-* [8, с. 606,].

Такім чынам, у гідроніме адшукваецца каранёвае ядро, якое ўяўляе сабой зыходны элемент з базавым значэннем “вада”, а назву Можа магчыма інтэрпрэтаваць як “рака, якая працякае па вільготнай, забалочанай мясцовасці”, што, дарэчы, адпавядае рэчаіснасці.

Як бачым, назва ракі Можа і імя багіні Мараны/Мажаны паміж сабой не звязаныя. Іх суаднесенне ў названых працах робіцца па другасным гукавым параўнанні і ўяўляе сабой усяго толькі прыклад “народнай этымалогіі” – тлумачэнне паходжання назвы на аснове вонкавага сугучча з якім-небудзь словам без адпаведнасці сапраўднай этымалогіі.

Акрамя таго, у апошнім выпадку [4, с. 5] назіраецца скажэнне мясцовых тапонімаў з мэтай падагнаць іх пад абгрунтаванне версіі аб сакральна-магічным комплексе. Так, рака Можа падаецца ў форме Мажана, урочышча, дзе знаходзіцца аб’ект, называецца Мажаны. Аднак у ходзе апытання мясцовых старажылаў было ўстаноўлена, што ўрочышча Мажаны ім невядома. Гэта слова выклікае асацыяцыі толькі з аднайменнай вёскай у суседнім Крупскім раёне Мінскай вобласці. Затое прагучала назва ляснага ўрочышча *Кладзішча*.

Аўтары таксама сцвярджаюць, што “імя Марана ў дыялектнай форме гэ-тага рэгіёну гучыць як Мажана” [4, с. 5], хоць вядома, што Мажана з’яўляецца польскамоўнай фанетычнай формай імя Марана – (пол. Marzana) [1, с. 299].

Памяць аб Маране (Мары, Марэне) усё ж захавалася ў тапаніміцы: у хрысціянскі час ранейшыя месцы пакланення гэтай язычніцкай багіні сталі называцца ў розных мясцовасцях Мар’інай, Маўрынай і Марфінай Горкамі. Капішча ў гонар багіні Мараны размяшчаліся пераважна на ўзвышшах, але сустракаліся і на высокіх рачных берагах [6, с. 72]. Падобнымі ім з’яўляюцца таксама назвы пагоркаў кшталту Дзявоцкая і Бабіна гара [1, с. 36].

Звычайна пра гэтыя сакральныя ўзвышшы захаваліся адпаведныя легенды і паданні, аднак на Бялыніччыне яны невядомыя [2, с. 105].

Крыж у рост чалавека на Заазерскім комплексе не адзіны, хоць і самы вялікі (мал. 1). Яго памеры складаюць 1,75 м у вышыню, ад 25 да 35 см у таўшчыню, шырыня перакладзіны – крыху больш за 1 м. За ім ляжаць заглыбленыя ў зямлю і парослыя мохам, пашкоджаныя прыроднымі стыхіямі і чалавечай дзейнасцю іншыя каменныя крыжы. З-за дэфармацыі іх няпроста адрозніць ад звычайных плоскіх камянёў. У ходзе агляду месца было выяўлена як мінімум два такія крыжы. Адзін з іх, напрыклад, мае памеры каля 110 см у даўжыню і 70 см – шырыню перакладзіны (мал. 2).

На некалькіх камянях выбіты простыя чатырохканцовыя і васьміканцовыя праваслаўныя крыжы, характэрныя для надмагілляў (мал. 3). Такія замшэлыя ад часу валуны, рознай формы і памераў, з выбітымі на іх знакамі, а таксама каменныя крыжы, хоць і меншых памераў, можна ўбачыць на могілках у Майску, Мокравічах, Заполлі і іншых вёсках Бялыніцкага раёна. На адным з плоскіх камянёў выбіта стылізаваная выява галгофнага крыжа, якая звычайна інтэрпрэтуецца як “загадкавая выява чалавечка” (мал. 4).

Такім чынам, мы прыходзім да высновы, што ні тапанімічныя, ні этнаграфічныя дадзеныя не пацвярджаюць азначанай вышэй гіпотэзы аб знаходжанні каля в. Заазер’е нейкага таямнічага капішча багіні Мажаны. Агульны лейтматыў усіх разгледжаных публікацый таксама зводзіцца да містыфікацыі і міфатворчасці. Таму для атрымання больш поўнага навуковага ўяўлення пра гэты помнік нашай гісторыі неабходна дэталёвае археалагічнае даследаванне.

Дадатак

Мапамак 1. Каменны крыж у рост чалавека ў лесе каля Заазер’я самы вялікі, але не адзіны на гэтым месцы.

Фота: А. Супіталёў

Малонак 2. Фрагмент крыжа, знойдзенага пры абследванні Заазерскага комплексу.

Фота: А. Супіталёў

Малонак 3. Камень з васьміканцовым крыжам.

Фота: А. Супіталёў

Малонак 4. Загадкавая выява чалавечыка на адным з камянёў насамрэч з’яўляецца стылізаваным галгофным крыжам.

Крыніца: Кніга “Уздоўж стромы” і Вікіпедыя.

Спіс літаратуры

1. Беларуская міфалогія : Энцыклапед. слоўн./ С. Санько, Т. Валодзіна, У. Васілевіч і інш. – Мн. : Беларусь, 2004. – 592 с.
2. Карпечанка, М. Заазерскі “Стоўнхэндж” / М. Карпечанка // Маладосць. – 2012. – № 6 – С. 101–106.
3. Карпечанка, М.А. Уздоўж стромы: Таямніцы. – Мн. : Выд. В. Хурсік, 2007. – 144 с. : іл.
4. Катовіч, А., Крук, Я. Марана і мары: Пад Бялынічамі знойдзены старажытны язычніцкі комплекс // Звязда. – 2015. – 5 снеж. – С. 5.
5. Мурзаев, Э.М. Словарь народных географических терминов / Э.М. Мурзаев. – М. : Мысль, 1984 – 653 с. : ил.
6. Рогалев, А.Ф. Этнические и географические названия как источник для изучения истории Беларуси / А.Ф. Рогалев. – Гомель : Барк, 2014. – 128 с.
7. Топоров В.Н., Трубачёв О.Н. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья / В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев ; Акад. наук СССР. Ин-т славяноведения. – Москва : Изд-во Акад. наук СССР, 1962. – 379 с.
8. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. – 2-е изд., стер. – М. : Прогресс, 1986. – Т. 2 (Е – Муж). – 672 с.
9. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. – Т. 3 : Г – Ішчэ / уклад. Р.У. Краўчук [і інш.] ; рэдактар В.У. Мартынаў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1985. – 408 с.